

Ο δημόσιος τομέας και η διαπεριφερειακή συνεργασία στις βαλκανικές χώρες σε μετάβαση.

Η περίπτωση των φορέων
της παιδείας της Βουλγαρίας

Γιώργος Μαγούλιος*

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο εξετάζονται οι αλλαγές στο δημόσιο τομέα των Βαλκανικών χωρών σε μετάβαση, η κατάσταση και οι προοπτικές της διαβαλκανικής και ευρωβαλκανικής συνεργασίας μεταξύ των φορέων του δημόσιου τομέα και ειδικότερα των φορέων της εκπαίδευσης στη Βουλγαρία. Διαπιστώνεται ότι καθόλη τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου ελήφθησαν μέτρα περισσότερο σχετικά με το μέγεθος και τα ποσοτικά χαρακτηριστικά του δημόσιου τομέα και λιγότερο με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του και την αποτελεσματικότητά του, συμβάλλοντας έτσι στην αύξηση του κοινωνικού ελλείμματος.

Στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν τη δυσμενή αυτή κατάσταση οι εκπρόσωποι των δημόσιων φορέων, εκτός των άλλων, συνεργάζονται με αντίστοιχους φορείς των Βαλκανίων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα τα διευθυντικά στελέχη των σχολείων της Βουλγαρίας αναπτύσσουν συνεργασίες με αντίστοιχους φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Βαλκανίων με προτεραιότητα στους τομείς που παρουσιάζουν υστερήσεις. Σημαντική είναι η θέση της Ελλάδας τόσο στη μέχρι σήμερα συνεργασία όσο και στις μελλοντικές προοπτικές της.

* Ο Γιώργος Μαγούλιος είναι οικονομολόγος, επίκουρος καθηγητής στο ΤΕΙ Σερρών, διδάσκων στο Τμήμα Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων και Ανάπτυξης στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

1. Εισαγωγή

Στο άρθρο αυτό εξετάζονται οι αλλαγές στο δημόσιο τομέα των Βαλκανικών χωρών σε μετάβαση μετά το 1989, η υφιστάμενη και η προσδοκώμενη διαβαλκανική και ευρωβαλκανική συνεργασία μεταξύ των φορέων του δημόσιου τομέα και ειδικότερα των φορέων της Παιδείας της Βουλγαρίας.

Διερευνώνται οι εξελίξεις και τα προβλήματα στο δημόσιο τομέα και στη διαπεριφερειακή συνεργασία, με ποιους φορείς των Βαλκανικών χωρών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν αναπτύξει συνεργασία οι φορείς της μέσης εκπαίδευσης της Βουλγαρίας, σε ποιους τομείς έχει αναπτυχθεί η συνεργασία αυτή, πώς αξιολογείται η υφιστάμενη συνεργασία, καθώς και ποιες είναι οι προτεραιότητες της μελλοντικής συνεργασίας ως προς τις χώρες και τους τομείς της συνεργασίας.

2. Οι αλλαγές στο δημόσιο τομέα, θεωρητικές αναφορές

Μετά το 1989 και την έναρξη της διαδικασίας μετάβασης των Βαλκανικών χωρών στην οικονομία της αγοράς, η κατάρρευση του οικονομικού συστήματος της σχεδιασμένης οικονομίας συνοδεύτηκε και από την απαξίωση των θεσμών του δημόσιου τομέα και τη συρρίκνωση του κράτους. Η περίοδος κατά την οποία οι Βαλκανικές χώρες σε μετάβαση επιδιώκουν να ανασυγκροτήσουν το κράτος και τους θεσμούς του, συμπίπτει χρονικά με την έναρξη της συζήτησης και τη δρομολόγηση σημαντικών αλλαγών όσον αφορά στο μέγεθος, στο ρόλο και στο περιεχόμενο του κράτους τόσο στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες όσο και στις ανεπτυγμένες χώρες της δύσης, οι οποίες δίνουν και τον τόνο των εξελίξεων.

Οι αλλαγές αυτές έχουν πολιτικές και ιδεολογικές προεκτάσεις και στοχεύουν στη μείωση του κρατικού πεδίου δράσεως, στην αποκρατικοποίηση, στην ιδιωτικοποίηση, στη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας με αποτέλεσμα τη δραματική αύξηση της φτώχειας.

Με την υποβάθμιση της δημοσιονομικής πολιτικής αποδυναμώνεται ο ρόλος του κράτους ως αναδιανομέας του πλούτου¹. Την ίδια στιγμή που εντείνονται οι κοινωνικές ανισότητες και η άνιση

διανομή του πλούτου και προβάλλει επιτακτικά η ανάγκη μέτρων κοινωνικής προστασίας και μηχανισμών αναδιανομής, προς όφελος των αδυνάτων, για την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής².

Αυτό που συντελείται σήμερα σε πλείστα μέρη του κόσμου είναι μια ηθελημένη παραγνώριση ή εξασθένιση του κράτους εν ονόματι της αγοράς, ωσάν κράτος και αγορά να ήταν εκ φύσεως αντίπαλοι. Η διεθνής εμπειρία αποδεικνύει αντιθέτως ότι το κράτος μπορεί να παίζει θετικό ρόλο στην προαγωγή της οικονομικής ανάπτυξης, ενώ αποτελεί προϋπόθεση για την καλή λειτουργία της αγοράς.

Όπως αναφέρει ο J. Stiglitz «παρότι υπάρχουν πολλές περιπτώσεις στις οποίες οι κρατικές δραστηριότητες αποδείχθηκαν αντιπαραγωγικές, υπάρχουν μόνο λίγες περιπτώσεις στις οποίες ο ιδιωτικός τομέας τα κατάφερε μόνος του, χωρίς σημαντική βοήθεια από το κράτος»³.

Ειδικότερα και όσον αφορά στην εκπαίδευση και το ρόλο του κράτους, οι θεωρητικές προσεγγίσεις του κράτους πρόνοιας νομιμοποιούν τον κρατικό παρεμβατισμό στη βάση της ισότητας των ευκαιριών, της ικανοποίησης διαφοροποιημένων κοινωνικών αναγκών και της ανταπόκρισης σε ειδικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα και οι ειδικές κοινωνικές ομάδες. Στον αντίποδα οι νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις υποστηρίζουν τον περιορισμό της κρατικής χρηματοδότησης, την ιδιωτικοποίηση της εκπαίδευσης και τη μετατόπιση των αρμοδιοτήτων από αντιπροσωπευτικούς θεσμούς προς τους μηχανισμούς της αγοράς⁴.

Παράλληλα με την αντιδιοικητική και αντικρατική τάση, που ουσιαστικά επιδιώκει να αναχαιτίσει το Κράτος Πρόνοιας, διαμορφώνεται μια παράλληλη κίνηση από τα κλειστά γραφειοκρατικά συστήματα του παρελθόντος στα ανοιχτά συστήματα της σύγχρονης εποχής. Η κίνηση αυτή, μπορεί να έχει δημοκρατικό περιεχόμενο, στο βαθμό που τοποθετεί τον πολίτη, χρήστη των Υπηρεσιών της Διοίκησης και φορολογούμενο, στο επίκεντρο των μελημάτων και στόχων του κράτους⁵.

«Το κράτος και δη το Κράτος Δικαίου, και το Κράτος Πρόνοιας, που με τόσο κόπο στήθηκαν τα τελευταία διακόσια χρόνια, είναι περισσότερο αναγκαία παρά ποτέ. Η μορφή του κράτους και οι μηχανισμοί του θα πρέπει να είναι διαφορετικοί στον προσεχάιωνα, από ό,τι υπήρξαν στο παρελθόν. Το κράτος που χρειαζόμαστε θα πρέπει να είναι απογραφειοκρατικοποιημένο και να λει-

τουργεί σαν σύστημα ανοιχτό... Ένα κράτος που σέβεται το άτομο και τις ελευθερίες του, προάγει την ατομική ελευθερία και ευθύνη και ως εκ τούτου αναγνωρίζει το ρόλο της κοινωνίας των πολιτών»⁶.

Οι ριζικές αλλαγές που επέφερε η πληροφορική και οι μεταβολές στη δομή της εξουσίας οδήγησαν στη διαμόρφωση νέων οργανωτικών σχημάτων και διαδικασιών, που διαφέρουν ριζικά από τα κλασικά γραφειοκρατικά πρότυπα, γιατί ανταποκρίνονται σε μία νέα κοινωνική και τεχνολογική πραγματικότητα.

Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται να αποκατασταθεί «η χαμένη τιμή του δημόσιου τομέα» με ρόλο συμπληρωματικό και όχι ανταγωνιστικό προς τον ιδιωτικό τομέα⁷.

3. Ο δημόσιος τομέας στις βαλκανικές χώρες σε μετάβαση

Μετά το 1989 τα βαλκανικά κράτη αποκτούν παρόμοιες κοινωνικές και οικονομικές δομές και θεσμούς, αλλά ταυτόχρονα χαρακτηρίζονται από μεγάλες διαφορές στην οικονομική τους κατάσταση, λόγω της οικονομικής κρίσης που προκαλούν οι καθεστωτικές μεταβολές σε οικονομικό, κοινωνικό και θεσμικό επίπεδο.

Βασικά χαρακτηριστικά όλων των μεταρρυθμιστικών διαδικασιών είναι η συρρίκνωση και ανασυγκρότηση του κρατικού τομέα, η απελευθέρωση των αγορών και του εξωτερικού εμπορίου και η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων.

Επιδιώκεται η ανασυγκρότηση και εξυγίανση του κράτους και των φορέων του και η διαμόρφωση σύγχρονων κρατικών δομών σύμφωνα με τις αρχές του κράτους δικαίου.

Σε επίπεδο οικονομικού σχεδιασμού, οι μεταρρυθμίσεις προσανατολίζονται στην αυστηρή μακροοικονομική διαχείριση, που συνεπάγεται δημοσιονομική πειθαρχία, νομισματική σταθεροποίηση και διαρθρωτικές αλλαγές, με στόχο τον εκσυγχρονισμό των παραγωγικών μηχανισμών και της αγοράς.

Στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, και ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια της μεταβατικής διαδικασίας, κυριάρχησε το φιλελεύθερο αγγλοσαξονικό μοντέλο με την κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς και την υπολειμματικού τύπου κοινωνική προστασία.

Η μείωση της παραγωγής και της απασχόλησης, η αύξηση

των ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους, σε συνδυασμό με την κατεύθυνση των εφαρμοζόμενων σταθεροποιητικών προγραμμάτων για τη συρρίκνωση του δημόσιου και κοινωνικού τομέα, οδήγησαν σε μείωση των δημόσιων δαπανών για την παιδεία, την υγεία και την κοινωνική προστασία, γεγονός που επέτεινε τη φτώχεια και την εξαθλίωση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού⁸.

Οι δημόσιες δαπάνες για την παιδεία, στην περίοδο 1995-1997 αποτελούσαν κατά μέσον όρο το 3,1% του ΑΕΠ στην Αλβανία, 3,2% στη Βουλγαρία, 5,3% στην Κροατία, 5,1% στην ΠΓΔΜ, 3,6% στη Ρουμανία και 5,7% του ΑΕΠ στη Σλοβενία⁹, ενώ στην περίοδο πριν το 1989 ήταν στις προτεραιότητες των κρατικών δαπανών.

Με τα χαρακτηριστικά αυτά της οικονομικής και κοινωνικής αποδιάρθρωσης, οι περισσότερες βαλκανικές χώρες σε μετάβαση, με εξαίρεση τη Σλοβενία και την Κροατία, κατατάσσονται στις χώρες με μέσο επίπεδο όσον αφορά στο δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης.

Σύμφωνα με την κατάταξη του 1999 η Σλοβενία βρίσκεται στην 29η θέση, η Κροατία στην 46η και ανήκουν στις χώρες με υψηλό επίπεδο ανθρώπινης ανάπτυξης. Η Αλβανία κατέχει την 85η θέση, η Βουλγαρία την 57η, η ΠΓΔΜ την 60η και η Ρουμανία την 58η θέση και ανήκουν στις χώρες με μέσο επίπεδο ανθρώπινης ανάπτυξης¹⁰.

Στη μεταβατική περίοδο έγιναν πολλά ώστε να δημιουργηθεί το περιβάλλον για την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα και τη λειτουργία της αγοράς και πολύ λίγα στην κατεύθυνση της κοινωνικής μεταρρύθμισης. Αγνοήθηκε η κοινωνική διαδικασία της μετάβασης υπέρ μιας «άγριας κοινωνικής χειρουργικής χωρίς αναισθητικό»¹¹, με αποτέλεσμα τη διόγκωση του κοινωνικού ελλείμματος και την καταβολή ενός ιδιαίτερα υψηλού κοινωνικού κόστους από 50 περίπου εκατομμύρια ανθρώπους στις Βαλκανικές χώρες.

Το οικονομικό και κοινωνικό αυτό χάσμα δεν μπορεί και δεν πρέπει να αποτελεί πρόβλημα μόνον των Βαλκανικών χωρών, πολύ περισσότερο που η ύπαρξή του συνιστά απειλή για ολόκληρη την Ευρώπη. Επομένως η αντιμετώπιση της οικονομικής και κοινωνικής διαίρεσης της Ευρώπης απαιτεί μια συνολική αναπτυξιακή ευρωπαϊκή πολιτική για τα Βαλκάνια.

Για το λόγο αυτό οι βαλκανικές χώρες και οι φορείς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, εκτός των άλλων, επιδιώκουν και αναπτύσσουν συνεργασίες για την ανταλλαγή εμπειριών, τεχνογνωσίας, πληροφοριών και μεθόδων εργασίας, με αντίστοιχους φορείς

της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των άλλων χωρών της περιοχής, στο πλαίσιο της διαπεριφερειακής και ευρωβαλκανικής συνεργασίας.

Από έρευνες που έχουν γίνει στις βαλκανικές χώρες και στην Ελλάδα, προκύπτει ότι ο ρόλος του δημόσιου τομέα και γενικότερα του κρατικού μηχανισμού είναι καθοριστικός για την υπέρβαση των εμποδίων που υπάρχουν για την ανάπτυξη και την οικονομική συνεργασία.

3.1. Σε έρευνα¹² του Συνδέσμου Βιομηχανιών Βορείου Ελλάδος με αντικείμενο «τα αντικίνητρα που αντιμετωπίζουν οι ελληνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στις χώρες του SECI» (South Eastern European Co-operative Initiative), συμμετείχαν 92 επιχειρήσεις και φορείς της Βόρειας Ελλάδας που έχουν επιχειρηματική παρουσία στις χώρες του SECI.

Από τις εκτιμήσεις των ερωτώμενων για το βαθμό και τη σημαντικότητα των αντικινήτρων, προκύπτει ότι τα περισσότερα εξ αυτών έχουν σχέση με την κατάσταση του δημόσιου τομέα.

Ειδικότερα, το σημαντικότερο αντικίνητρο ανάπτυξης θεωρείται η πολιτική και οικονομική αστάθεια και ακολουθούν εγκληματικότητα –αδιαφάνεια– διαφθορά, ελλιπείς υποδομές, ανεπαρκές θεσμικό πλαίσιο, άτολμη πολιτική και αρνητικό επιχειρηματικό περιβάλλον.

Ως σπουδαιότεροι παράγοντες του αντικινήτρου εγκληματικότητα –αδιαφάνεια– διαφθορά θεωρούνται η διαφθορά στον κρατικό μηχανισμό, η αδιαφάνεια στις διαδικασίες του δημοσίου και η «πληρωμένη» προστασία σε ομάδες οργανωμένου εγκλήματος.

Στο αντικίνητρο ελλιπείς υποδομές περιλαμβάνονται κατά σειρά σημαντικότητας το οδικό δίκτυο, οι τηλεπικοινωνίες, τα αεροδρόμια, το σιδηροδρομικό δίκτυο, η ενέργεια και τα λιμάνια.

3.2. Όσον αφορά στην Ελλάδα σε έρευνα¹³ που πραγματοποιήθηκε σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 86 δημόσιων και ιδιωτικών φορέων του Νομού Θεσσαλονίκης, ζητήθηκε από τους ερωτώμενους εκπροσώπους των φορέων του δείγματος να αξιολογήσουν τη μέχρι σήμερα συμβολή του δημοσίου τομέα, των επιχειρηματιών, των συλλογικών και κοινωνικών φορέων και των πολιτικών κομμάτων, στη διαβαλκανική οικονομική συνεργασία.

Το 50% των ερωτηθέντων θεωρούν ασήμαντη τη συμβολή του δημοσίου τομέα, το 39,5% μέτρια και το 11,7% σημαντική ή πολύ σημαντική. Η μέση βαθμολογία του δημοσίου τομέα είναι 39 (κλίμακα 0-100).

Η αξιολόγηση της συμβολής του δημοσίου τομέα ουσιαστικά αποτυπώνει την έλλειψη εμπιστοσύνης, αποτελεσματικότητας και προσαρμογής στα νέα δεδομένα των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών αναγκών.

Ο βαθμός ανταπόκρισης, ειδικά του κρατικού μηχανισμού, στην προώθηση της διαβαλκανικής συνεργασίας θεωρείται υψηλός από το 7% των ερωτηθέντων, μέσος από το 62,8% και χαμηλός από το 30,2%. Συνολικά εκτιμάται ότι ο κρατικός μηχανισμός ανταποκρίνεται μέτρια στην προώθηση της διαβαλκανικής συνεργασίας, χωρίς ουσιαστικές αποκλίσεις, ως προς την εκτίμηση αυτή, από τους εκπροσώπους των φορέων του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα.

3.3. Σε συνέδριο που οργανώθηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών¹⁴, (Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων, Τομέας Δημοσίων Οικονομικών και Δημόσιας Διοίκησης) στη Θεσσαλονίκη το 1997 με θέμα «Οι υπό μετάβαση Δημόσιες Υπηρεσίες: Ενίσχυση του ρόλου τους, Επαγγελματισμός, Ηθικές Αξίες και Πρότυπα» συμμετείχαν όλες σχεδόν οι υπό μετάβαση χώρες και η Ελλάδα.

Παρόλη την επισήμανση ότι οι υπό μετάβαση χώρες δεν βρίσκονται όλες στο ίδιο στάδιο (μετάβαση), αναγνωρίστηκε ότι γενικά στην αρχική φάση της μετάβασης κατέρρευσε το πολιτικό σύστημα και πολλοί θεσμοί καταργήθηκαν ή και διαλύθηκαν. Η υιοθέτηση σε πολλές χώρες της προσέγγισης ενός «μινιμαλιστικού κράτους» έδωσε μεν ώθηση στην ιδιωτική πρωτοβουλία, ταυτόχρονα όμως είχε ως συνέπεια τη χειροτέρευση της ποιότητας ζωτικών δημοσίων υπηρεσιών (όπως η υγεία και η παιδεία), αλλά και τη δημιουργία παραοικονομίας.

Προτάθηκε η υιοθέτηση μιας «πραγματιστικής» προσέγγισης έτσι ώστε να διατηρείται η επιδίωξη κοινών στόχων με βήματα όμως εφικτά, υλοποιήσιμα, κάτω από τις επικρατούσες κάθε φορά πολιτικές, οικονομικές συνθήκες. Συγκριτικές μελέτες ή ανταλλαγή εμπειριών-πληροφοριών και η στενότερη συνεργασία μεταξύ των χωρών της περιοχής θα συμβάλλουν στην ενίσχυση της ταχύτητας της διαδικασίας μετάβασης. Τονίζεται δε ότι η εμπειρία κρατών που βρίσκονται σε παρόμοιο στάδιο μετάβασης μπορεί να είναι περισσότερο σχετική και ωφέλιμη από την εμπειρία ώριμων οικονομιών.

Κοινή ήταν η άποψη ότι το κύριο πρόβλημα δεν είναι η έλλειψη του επαγγελματισμού στο δημόσιο τομέα, αλλά οι παράγοντες

που εμποδίζουν τους επαγγελματίες να είναι αποτελεσματικοί. Κυριότερα εμπόδια στην πρόοδό τους είναι: (α) Το πλαίσιο εργασίας τους (κυβερνήσεις που συχνά αλλάζουν, αναποφάσιστες, με ασαφές το υπόδειγμα ανάπτυξης που επιδιώκουν). (β) Οι οικονομικές δυσκολίες και οι περιορισμοί του προϋπολογισμού. (γ) Η γραφειοκρατία που εξακολουθεί να δίνει έμφαση κυρίως στις διαδικασίες παρά στα αποτελέσματα. (δ) Οι δημόσιες υπηρεσίες εξακολουθούν να υπηρετούν ομάδες συμφερόντων που έχουν δύναμη και όχι το κοινό. (ε) Οι επαγγελματίες του δημοσίου τομέα έχουν δυσκολίες στο να ακολουθήσουν τις νέες εξελίξεις εξαιτίας της έλλειψης γνώσης ξένων γλωσσών.

Επισημαίνοντας ότι η διαφθορά και η εγκληματικότητα είναι κοινό πρόβλημα σε όλες γενικά τις χώρες (όχι μόνο στις υπό μετάβαση) κατέληξαν σε μια κοινή προσέγγιση για τον περιορισμό αυτού του φαινομένου στο δημόσιο τομέα. Κύρια συνθετικά στοιχεία αυτής της προσέγγισης αποτελούν: (α) Η ενίσχυση του επιπέδου ενημέρωσης των δημοσίων λειτουργών και γενικότερα του κοινού αναφορικά με ηθικές αξίες και πρότυπα. (β) Η πολιτική βούληση και αφοσίωση για τη θεσμοθέτηση και εφαρμογή αυτών των προτύπων. (γ) Οι συνθήκες εργασίας των δημοσίων λειτουργών (πρόσληψη, διασφάλιση εργασίας, το ύψος μισθών, η επιμόρφωση και άλλοι παράγοντες) πρέπει να είναι τέτοιες ώστε να περιορίζονται οι «πειρασμοί». (δ) Η ανάπτυξη μηχανισμού παρακολούθησης της εργασίας και ελέγχου, η διαφάνεια στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, συστήματα αναφοράς (αποτελεσμάτων), σε συνδυασμό με συστήματα δημοσίου ελέγχου (χάρτης πολιτών, ο θεσμός του συνηγόρου του πολίτη και άλλα) πρέπει να ενθαρρυνθούν.

Μέχρι σήμερα και καθόλη τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου έγινε αρκετή συζήτηση και πάρθηκαν μέτρα που αφορούσαν περισσότερο και κυρίως το μέγεθος και τα ποσοτικά χαρακτηριστικά του δημόσιου τομέα και λιγότερο τα ποιοτικά χαρακτηριστικά και την αποτελεσματικότητά του. Όσον αφορά στο εύρος της δημόσιας δραστηριότητας ιδιαίτερα στους τομείς των υπηρεσιών (π.χ. παιδεία, υγεία), «το κύριο επιχείρημα υπέρ της ιδιωτικής παροχής τέτοιων υπηρεσιών είναι ότι το κράτος είναι λιγότερο αποτελεσματικό, ενώ το κύριο επιχείρημα εναντίον της είναι ότι η ιδιωτική παραγωγή δεν μπορεί να αντικατροπτίζει επαρκώς τους κοινωνικούς στόχους»¹⁵.

Από τις προαναφερόμενες έρευνες προκύπτει ότι η κατάσταση του δημόσιου τομέα και των φορέων του, παρά τις επιμέρους

διαφοροποιήσεις, προκαλεί σημαντικά εμπόδια στην ανάπτυξη των Βαλκανικών χωρών και στη διαβαλκανική συνεργασία. Με την έννοια αυτή η διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού και των πόρων, ο εκσυγχρονισμός του θεσμικού πλαισίου, η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και των σύγχρονων μοντέλων διοίκησης, αποτελούν σημαντικές προτεραιότητες του δημόσιου τομέα για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητάς του στην προώθηση των οικονομικών και κοινωνικών στόχων και τη διευκόλυνση της διαβαλκανικής συνεργασίας και ανάπτυξης.

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών και την αξιοποίηση της υφιστάμενης εμπειρίας και τεχνογνωσίας, τα στελέχη των δημόσιων φορέων των Βαλκανικών χωρών και μεταξύ αυτών των φορέων της παιδείας συνεργάζονται ή επιδιώκουν συνεργασίες με αντίστοιχους φορείς των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των άλλων Βαλκανικών χωρών.

4. Οι προτεραιότητες και τα αντικείμενα της συνεργασίας των φορέων της παιδείας της Βουλγαρίας με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁶

4.1. Συνεργασίες - τομείς συνεργασίας των σχολείων της Βουλγαρίας με χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τα σχολεία της Βουλγαρίας εμφανίζουν μια κινητικότητα, με την έννοια των διαπεριφερειακών συνεργασιών με όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πλην του Λουξεμβούργου), καθώς πάνω από το 1/3 (34%) του συνόλου των ερωτηθέντων έχει αναπτύξει συνεργασίες σε διάφορους τομείς.

Από τον πίνακα 1 προκύπτει ότι τα σχολεία της Βουλγαρίας έχουν μεγαλύτερη συνεργασία (κριτήριο ο αριθμός των συνεργασιών) με τη Γαλλία (11,1%), τη Γερμανία (10,3%), την Αγγλία (7,7%), την Ολλανδία (5,1%), την Αυστρία (4,9%), την Ελλάδα (4,6%), 6η στη σειρά χώρα, την Ιταλία (4,3%) και ακολουθούν το Βέλγιο, η Δανία (με 3,7%), η Σουηδία και η Ισπανία (3,4%), καθώς και οι υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πίνακας 1

Με ποιες από τις παρακάτω χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχετε αναπτύξει μέχρι σήμερα διαπεριφερειακή συνεργασία και σε ποιούς τομείς;

α/α	Τομέας συνεργασίας	Δ.Α.	πληροφόρηση	κατάρτιση προσωπικού	ανταλλαγή προσωπικού-επισκέψεις	συνδικαλιστικά θέματα	εξυπηρέτηση χρηστών	ανταλλαγή εμπειριών σε μεθόδους εργασίας	κοινοτικά προγράμματα	άλλο	Σύνολο (*)
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	7	8	
1	Βέλγιο	0,0	6 46,2	2 15,4	4 30,8	5 38,5	0,0	7 53,8	1 7,7	0,0	13 3,7
2	Δανία	0,0	7 53,8	3 23,1	3 23,1	0,0	2 15,4	5 38,5	2 15,4	2 15,4	13 3,7
3	Γερμανία	0,0	20 55,6	14 38,9	17 47,2	1 2,8	4 11,1	25 69,4	3 8,3	3 8,3	36 10,3
4	Ελλάδα	0,0	12 75,0	3 18,8	7 43,8	1 6,3	1 6,3	5 31,3	0,0	1 6,3	16 4,6
5	Ισπανία	0,0	8 66,7	8 66,7	6 50,0	0,0	0,0	5 41,7	0,0	2 16,7	12 3,4
6	Γαλλία	1 2,6	18 46,2	18 46,2	19 48,7	1 2,6	3 7,7	22 56,4	3 7,7	0,0	39 11,1
7	Φινλανδία	0,0	7 87,5	1 12,5	3 37,5	0,0	3 37,5	3 37,5	1 12,5	0,0	8 2,3
8	Ιρλανδία	0,0	4 44,4	3 33,3	4 44,4	0,0	1 11,1	7 77,8	0,0	0,0	9 2,6
9	Ιταλία	0,0	7 46,7	3 20,0	8 53,3	0,0	2 13,3	10 66,7	0,0	1 6,7	15 4,3
10	Λουξεμβούργο										0 0,0

(*) Τα ποσοστά στο σύνολο των ερωτηθέντων (350).

Πίνακας 1
(Συνέχεια)

α/α	Τομέας συνεργασίας	Δ.Α.	πληροφόρηση	κατάρτιση προσωπικού	ανταλλαγή προσωπικού- επισκέψεις	συνδικαλιστικά θέματα	εξυπηρέτηση χρηστών	ανταλλαγή εμπειριών σε μεθόδους εργασίας	κοινωνικά προγράμματα	άλλο	Σύνολο
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	7	8	
11	Ολλανδία	0,0	8 44,4	2 11,1	6 33,3	0,0	1 5,6	8 44,4	6 33,3	1 5,6	18 5,1
12	Αυστρία	0,0	8 47,1	6 35,3	6 35,3	0,0	3 17,6	11 64,7	2 11,8	0,0	17 4,9
13	Πορτογαλία	0,0	2 28,6	1 14,3	3 42,9	0,0	2 28,6	3 42,9	0,0	0,0	7 2,0
14	Σουηδία	0,0	4 33,3	1 8,3	5 41,7	3 25,0	0,0	6 50,0	1 8,3	1 8,3	12 3,4
15	Ην. Βασίλειο	0,0	15 55,6	8 29,6	12 44,4	0,0	3 11,1	17 63,0	0,0	2 7,4	27 7,7
	Σύνολο	1 0,4	126 52,1	73 30,2	103 42,6	11 4,5	25 10,3	134 55,4	19 7,9	13 5,4	242

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα σε δείγμα διευθυντικών στελεχών των σχολείων της Βουλγαρίας (για όλους τους πίνακες που ακολουθούν).

Σύμφωνα με τον αριθμό των συνεργασιών, (πίνακας 2) συνεργάζονται κυρίως με εκπαιδευτικούς οργανισμούς/σχολεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (56,6%). Ακολουθούν τα Πανεπιστήμια/ερευνητικοί φορείς (19,4%), η Τοπική Αυτοδιοίκηση (8,7%), οι επιχειρήσεις (7,4%), Συνδικαλιστικές Οργανώσεις (5,4%) και άλλοι φορείς (12,8%).

Πίνακας 2

Με ποιες από τις παρακάτω χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχετε αναπτύξει μέχρι σήμερα διαπεριφερειακή συνεργασία και με ποιους φορείς;

α/α	Φορέας συνεργασίας	Δ.Α.	Πανεπιστήμιο Ερευνητικό Ίδρυμα	Συνδικαλιστικό όργανο	Εκπαιδευτικός οργανισμός / Σχολείο	Τοπική Αυτοδιοίκηση	Επιχείρηση	Άλλο	Σύνολο (*)
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	
1	Βέλγιο	1 7,7	1 7,7	3 23,1	4 30,8	0,0	1 7,7	3 23,1	13 3,7
2	Δανία	0,0	3 23,1	0,0	8 61,5	2 15,4	0,0	1 7,7	13 3,7
3	Γερμανία	0,0	8 22,2	1 2,8	26 72,2	2 5,6	3 8,3	2 5,6	36 10,3
4	Ελλάδα	1 6,3	4 25,0	2 12,5	11 68,8	0,0	1 6,3	0,0	16 4,6
5	Ισπανία	1 8,3	4 33,3	1 8,3	5 41,7	0,0	0,0	4 33,3	12 3,4
6	Γαλλία	0,0	10 25,6	2 5,1	22 56,4	3 7,7	3 7,7	6 15,4	39 11,1
7	Φινλανδία	1 12,5	1 12,5	0,0	4 50,0	2 25,0	0,0	1 12,5	8 2,3
8	Ιρλανδία	1 11,1	2 22,2	0,0	5 55,6	2 22,2	1 11,1	0,0	9 2,6
9	Ιταλία	0,0	2 13,3	0,0	9 60,0	0,0	4 26,7	0,0	15 4,3
10	Λουξεμβούργο								0 0,0

(*) Τα ποσοστά στο σύνολο των ερωτηθέντων (350).

Πίνακας 2
(Συνέχεια)

a/a	Φορέας συνεργασίας	Δ.Α.	Πανεπιστήμιο Ερευνητικό Ίδρυμα	Συνδικαλιστικό όργανο	Εκπαιδευτικός οργανισμός / Σχολείο	Τοπική Αυτοδιοίκηση	Επιχείρηση	Άλλο	Σύνολο
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	
11	Ολλανδία	0,0	2 11,1	0,0	6 33,3	6 33,3	1 5,6	4 22,2	18 5,1
12	Αυστρία	0,0	4 23,5	1 5,9	10 58,8	1 5,9	3 17,6	4 23,5	17 4,9
13	Πορτογαλία	2 28,6	0,0	0,0	4 57,1	1 14,3	0,0	0,0	7 2,0
14	Σουηδία	1 8,3	0,0	2 16,7	6 50,0	1 8,3	0,0	2 16,7	12 3,4
15	Ην. Βασίλειο	0,0	6 22,2	1 3,7	17 63,0	1 3,7	1 3,7	4 14,8	27 7,7
	Σύνολο	8 3,3	47 19,4	13 5,4	137 56,6	21 8,7	18 7,4	31 12,8	242

4.2. Τομείς συνεργασίας

Η διαπεριφερειακή συνεργασία των σχολείων της Βουλγαρίας με φορείς των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέρεται (πίνακας 1) με κριτήριο τον αριθμό των συνεργασιών (σε ποσοστά), στους εξής τομείς:

- α) *Ανταλλαγή εμπειριών σε μεθόδους εργασίας* (55,4%), με κύριες συνεργαζόμενες χώρες τη Γερμανία (18.6%), τη Γαλλία (16.4%), την Αγγλία (12.7%), την Αυστρία (8.2%), την Ιταλία (7.5%), την Ολλανδία (6%), Ιρλανδία (5%), Βέλγιο (5%) και Δανία, Ελλάδα, Ισπανία με 3.7%.

- β) *Πληροφόρηση* (52,1%), όπου η συνεργασία γίνεται κυρίως με τη Γερμανία (15.9%), τη Γαλλία (14.3%), την Αγγλία (11.9%), την Ελλάδα (9.5%), την Αυστρία (6.3%), την Ολλανδία (6.3%), την Ισπανία (6.3%) και τη Δανία (5.8%).
- γ) *Ανταλλαγή προσωπικού-επισκέψεις* (42,6%), όπου πρώτη χώρα εμφανίζεται η Γαλλία (18.4%) και ακολουθούν η Γερμανία (16.5%), η Αγγλία (11.6%), η Ιταλία (7.8%), η Ελλάδα (6.8%) και η Ολλανδία (5.8%), Αυστρία (5.8%), Ισπανία (5.8%).
- δ) *Κατάρτιση προσωπικού* (30,2%). Οι χώρες με τις οποίες υπάρχει συνεργασία είναι και η Γαλλία (24,6%), η Γερμανία (19.2%), η Αγγλία (11%), η Ισπανία (11%) και η Αυστρία (8%).
- ε) *Εξυπηρέτηση χρηστών* (10,3%), η συνεργασία γίνεται πάλι κυρίως με τη Γερμανία (16%), την Αγγλία (12%), τη Γαλλία (12%), την Αυστρία (12%), και τη Φινλανδία (12%).
- στ) *Κοινοτικά προγράμματα* (7,9%). Η συνεργασία γίνεται κυρίως με την Ολλανδία (31.6%), τη Γερμανία (15.7%) και τη Γαλλία (15.7%).
- ζ) *Συνδικαλιστικά θέματα* (4,5%), τομέας με χαμηλό επίπεδο συνεργασιών που γίνονται κυρίως με το Βέλγιο (45%) και τη Σουηδία (27%).

Διαπιστώνεται ότι οι τομείς συνεργασίας των σχολείων της Βουλγαρίας με την Ελλάδα είναι κυρίως ο τομέας της *Πληροφόρησης* και ακολουθεί ο τομέας *Ανταλλαγής Εμπειριών σε Μεθόδους Εργασίας* και της *Ανταλλαγής Προσωπικού-Επισκέψεων*. Επί πλέον στους τέσσερις πρώτους τομείς όπου συγκεντρώνεται το 86% των συνεργασιών πρωτεύοντα ρόλο διατηρούν η Γερμανία, η Γαλλία και η Αγγλία.

4.3. Αξιολόγηση της εμπειρίας από τη συνεργασία με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η εμπειρία από τη συνεργασία των διευθυντικών στελεχών των σχολείων της Βουλγαρίας με φορείς των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης δείχνει, γενικά, ότι αυτή είναι θετική. Πολύ θετική κρίνεται η συνεργασία με την Ιταλία (66,7% – μέση βαθμολογία 87), τη Φινλανδία (62,5% – μέση βαθμολογία 92), τη Γερμανία (61,1% – μέση βαθμολογία 87), την Αγγλία (59,3% – μέση βαθμολογία 87), την Ισπανία 58,3% – μέση βαθμολογία 84), την Πορτογαλία (57,1% – μέση βαθμολογία 90), την Ολλανδία (55,6% – μέση βαθμολογία 86), την Αυστρία (52,9% – μέση βαθμολογία 86) και τη Γαλλία

(51,3% – μέση βαθμολογία 86). Ακολουθούν από την άποψη της θετικής έως πολύ θετικής αξιολόγησης, η Δανία (92,4%), το Βέλγιο (92,3%), η Ιρλανδία (77,7%), η Σουηδία (75%), και τελευταία η Ελλάδα (το 56,3% έχει θετική έως πολύ θετική εμπειρία από τη συνεργασία με την Ελλάδα).

4.4. Προτεραιότητες για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τους τομείς που επιλέγονται για συνεργασία

Αναφορικά με τις προτιμήσεις των διευθυντικών στελεχών των σχολείων της Βουλγαρίας για διαπεριφερειακή συνεργασία με χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πίνακας 3), εξετάζονται οι χώρες των τριών πρώτων επιλογών τους, καθώς στις τρεις αυτές επιλογές συγκεντρώνονται τα μεγαλύτερα ποσοστά των απαντήσεων. Διαπιστώνεται ότι:

- α) Ως χώρες *πρώτης επιλογής*, με κριτήριο τον αριθμό των επιλογών που συγκεντρώνουν, είναι κατά σειρά: η Γερμανία (36,3%), Γαλλία (16,3%), Αγγλία (12,9%), Ισπανία (4,9%), Δανία και Βέλγιο (3,7%), Ελλάδα (3,1%), Ιταλία (2,9%), Σουηδία (2,6%), Ολλανδία και Αυστρία (2,3%), Ιρλανδία (1,1%), Πορτογαλία και Φινλανδία (0,6%).
- β) Η εικόνα δεν διαφοροποιείται στη *δεύτερη επιλογή* όπου σημειώνονται μικρές ανακατατάξεις ως προς τη σειρά της επιλογής. Συγκεκριμένα οι χώρες επιλέγονται με την εξής σειρά: Γερμανία (16,9%), Γαλλία (15,1%), Αγγλία (10,6%), Αυστρία (6,6%), Ελλάδα (5,7%), Ιταλία (4,9%) και ακολουθούν οι υπόλοιπες χώρες.
- γ) Η ίδια εικόνα, με μικρές πάλι αλλαγές, εμφανίζεται και στη διάταξη των χωρών που αποτελούν *τρίτη επιλογή*, σύμφωνα με την οποία η σειρά είναι: Γαλλία (10%), Γερμανία (6,6%), Ιταλία (6,6%), Ισπανία (6%), Αυστρία (5,7%), Βέλγιο (5,1%), Αγγλία (5,1%) και Ελλάδα (4,3%).

Πίνακας 3

Με ποιες από τις παρακάτω χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης
θα προτιμούσατε την ανάπτυξη συνεργασίας;
(δώστε σειρά προτεραιότητας)

α/α	Χώρα	1η επιλογή	2η επιλογή	3η επιλογή	4η επιλογή	5η επιλογή	6η - 15η επιλογή	εκτός επιλογών	Σύνολο
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	
1	Βέλγιο	13 3,7	9 2,6	18 5,1	10 2,9	4 1,1	12 3,4	284 81,1	350
2	Δανία	13 3,7	16 4,6	8 2,3	9 2,6	8 2,3	9 2,6	287 82,0	350
3	Γερμανία	127 36,3	59 16,9	23 6,6	5 1,4	3 0,9	4 1,1	129 36,9	350
4	Ελλάδα	11 3,1	20 5,7	15 4,3	8 2,3	6 1,7	13 3,7	277 79,1	350
5	Ισπανία	17 4,9	17 4,9	21 6,0	14 4,0	2 0,6	9 2,6	270 77,1	350
6	Γαλλία	57 16,3	53 15,1	35 10,0	6 1,7	6 1,7	5 1,4	188 53,7	350
7	Φινλανδία	2 0,6	4 1,1	5 1,4	5 1,4	5 1,4	10 2,9	319 91,1	350
8	Ιρλανδία	4 1,1	4 1,1	3 0,9	1 0,3	4 1,1	11 3,1	323 92,3	350
9	Ιταλία	10 2,9	17 4,9	23 6,6	15 4,3	5 1,4	15 4,3	265 75,7	350
10	Λουξεμβούργο	0,0	1 0,3	4 1,1	3 0,9	2 0,6	12 3,4	328 93,7	350
11	Ολλανδία	8 2,3	5 1,4	3 0,9	7 2,0	3 0,9	10 2,9	314 89,7	350
12	Αυστρία	8 2,3	23 6,6	20 5,7	13 3,7	13 3,7	7 2,0	266 76,0	350

Πίνακας 3
(Συνέχεια)

α/α	Χώρα	1η επιλογή	2η επιλογή	3η επιλογή	4η επιλογή	5η επιλογή	6η - 15η επιλογή	εκτός επιλογών	Σύνολο
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	
13	Πορτογαλία	2 0,6	4 1,1	2 0,6	2 0,6	1 0,3	14 4,0	325 92,9	350
14	Σουηδία	9 2,6	14 4,0	13 3,7	11 3,1	5 1,4	15 4,3	283 80,9	350
15	Ην. Βασίλειο	45 12,9	37 10,6	18 5,1	17 4,9	4 1,1	8 2,3	221 63,1	350

Οι τομείς για τους οποίους ενδιαφέρονται τα διευθυντικά στελέχη των σχολείων της Βουλγαρίας να συνεργαστούν με χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο μέλλον, κατά σειρά προτεραιότητας και με κριτήριο το σύνολο των επιλογών σε κάθε τομέα (πίνακας 4) είναι:

Ανταλλαγή εμπειρίας σε μεθόδους εργασίας (68,6%), ανταλλαγή προσωπικού-επισκέψεις (49,1%), πληροφόρηση (48,7%), κατάρτιση προσωπικού (34,9%), μελέτες-έρευνες (29,6%), κοινοτικά προγράμματα (22,4%) και τέλος εξυπηρέτηση χρηστών (15,2%).

Πίνακας 4

Με ποιες από τις παρακάτω χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης
θα προτιμούσατε την ανάπτυξη συνεργασίας;
(αναφέρατε το αντικείμενο)

a/a	Αντικείμενο Συνεργασίας	Δ.Α.	πληροφόρηση	κατάρτιση προσωπικού	ανταλλαγή προσωπικού- επισκέψεις	μελέτες - έρευνες	εξυπηρέτηση χρηστών	ανταλλαγή εμπειριών σε μεθόδους εργασίας	κοινωνικά προγράμματα	άλλο	Σύνολο (*)
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	7	8	
1	Βέλγιο	1 1,5	39 57,4	25 36,8	33 48,5	24 35,3	14 20,6	48 70,6	17 25,0	3 4,4	68 19,4
2	Δανία	2 3,1	29 45,3	21 32,8	25 39,1	16 25,0	4 6,3	43 67,2	15 23,4	3 4,7	64 18,3
3	Γερμανία	3 1,3	105 46,7	78 34,7	119 52,9	68 30,2	32 14,2	169 75,1	52 23,1	11 4,9	225 64,3
4	Ελλάδα	1 1,3	29 38,7	23 30,7	40 53,3	25 33,3	11 14,7	52 69,3	18 24,0	2 2,7	75 21,4
5	Ισπανία		37 45,7	29 35,8	43 53,1	23 28,4	13 16,0	58 71,6	23 28,4	5 6,2	81 23,1
6	Γαλλία	2 1,2	78 47,3	66 40,0	88 53,3	52 31,5	25 15,2	124 75,2	38 23,0	8 4,8	165 47,1
7	Φινλανδία	2 6,3	14 43,8	7 21,9	7 21,9	6 18,8	5 15,6	20 62,5	4 12,5	1 3,1	32 9,1
8	Ιρλανδία	1 3,6	17 60,7	6 21,4	10 35,7	6 21,4	5 17,9	11 39,3	4 14,3	1 3,6	28 8,0
9	Ιταλία	4 4,7	36 41,9	21 24,4	42 48,8	23 26,7	10 11,6	54 62,8	17 19,8	3 3,5	86 24,6
10	Λουξεμβούργο	1 4,3	16 69,6	7 30,4	8 34,8	7 30,4	3 13,0	13 56,5	3 13,0	3 13,0	23 6,6

(*) Τα ποσοστά στο σύνολο των ερωτηθέντων (350).

Πίνακας 4
(Συνέχεια)

a/a	Αντικείμενο Συνεργασίας	Δ.Α.	πληροφόρηση	κατάρτιση προσωπικού	ανταλλαγή προσωπικού-επισκέψεις	μελέτες - έρευνες	εξυπηρέτηση χρηστών	ανταλλαγή επιχειρήσεων σε μεθόδους εργασίας	κοινωνικά προγράμματα	άλλο	Σύνολο
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	7	8	
11	Ολλανδία	3 8,1	18 48,6	13 35,1	15 40,5	10 27,0	5 13,5	23 62,2	10 27,0	3 8,1	37 10,6
12	Αυστρία	2 2,3	42 48,8	37 43,0	45 52,3	28 32,6	16 18,6	59 68,6	13 15,1	7 8,1	86 24,6
13	Πορτογαλία	0,0	19 70,4	7 25,9	11 40,7	5 18,5	6 22,2	9 33,3	4 14,8	0,0	27 7,7
14	Σουηδία	1 1,4	32 45,7	24 34,3	34 48,6	18 25,7	10 14,3	48 68,6	21 30,0	5 7,1	70 20,0
15	Ην. Βασίλειο	3 2,3	73 55,3	54 40,9	69 52,3	44 33,3	23 17,4	92 69,7	30 22,7	8 6,1	132 37,7
	Σύνολο	26 2,2	584 48,7	418 34,9	589 49,1	355 29,6	182 15,2	823 68,6	269 22,4	63 5,3	1199

Συγκρίνοντας τις προτιμήσεις των στελεχών για συνεργασία στο μέλλον με χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατηρείται ότι: i) η Γερμανία, Γαλλία και η Αγγλία είναι οι τρεις χώρες που εξακολουθούν να προτιμούνται περισσότερο, ii) ενισχυμένη φαίνεται η θέση της Ισπανίας, αλλά και της Δανίας, iii) σταθερή μάλλον η θέση της Ελλάδας, παρόλη τη σχετικά χαμηλή, σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αξιολόγησή της, που έρχεται σε σειρά προτίμησης 6η (πρώτη επιλογή), 5η (δεύτερη επιλογή) και 8η (τρίτη επιλογή).

5. Οι προτεραιότητες και τα αντικείμενα της συνεργασίας των φορέων της παιδείας της Βουλγαρίας με τις Βαλκανικές χώρες

5.1. Χώρες - συνεργαζόμενοι φορείς στο χώρο των Βαλκανίων

Το 16% των σχολείων του δείγματος συνεργάζονται με φορείς άλλων βαλκανικών χωρών. Εξετάζοντας αυτές τις διαπεριφερειακές συνεργασίες παρατηρείται ότι αυτές γίνονται με την ΠΓΔΜ (25% του συνολικού αριθμού των συνεργασιών) και ακολουθούν η Ελλάδα (21.7%), η Ρουμανία (16.3%), η Τουρκία (13.4%), η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (10.9%), η Βουλγαρία και η Αλβανία (6.5%).

Οι συνεργασίες γίνονται κυρίως με εκπαιδευτικούς οργανισμούς, σχολεία των άλλων βαλκανικών χωρών (63%). Ακολουθούν τα Πανεπιστήμια/Ερευνητικά Ιδρύματα (19.6%), οι επιχειρήσεις (8.7%), τα συνδικαλιστικά όργανα (6,5%) και η Τοπική Αυτοδιοίκηση (2,2%) (πίνακας 5).

5.2. Τομείς συνεργασίας

Στη συνεργασία των σχολείων της Βουλγαρίας με φορείς των άλλων βαλκανικών χωρών ιδιαίτερη σημασία έχουν, όπως και στην περίπτωση των διαπεριφερειακών συνεργασιών με χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με διαφορετική όμως ιεράρχηση οι τομείς, (πίνακας 6):

- α) *Ανταλλαγή προσωπικού-επισκέψεις* (δηλώνεται από το 47.8% του συνολικού αριθμού των συνεργασιών). Πρώτη χώρα εμφανίζεται η ΠΓΔΜ (27,3% των συνεργασιών στο συγκεκριμένο αντικείμενο), στη συνέχεια η Ρουμανία (20.5%), η Ελλάδα (18.2%), η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (13.6%), η Τουρκία (11.4%) και τελευταία επιλογή για συνεργασία στον τομέα αυτό τα σχολεία της Βουλγαρίας (4.5%) και της Αλβανίας (4.5%).
- β) *Ανταλλαγή εμπειριών σε μεθόδους εργασίας* (45.7%), ως πρώτη χώρα με την οποία συνεργάζονται είναι η Ελλάδα (28.6% των συνεργασιών στο συγκεκριμένο αντικείμενο), στη συνέχεια η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (21.4%) και ακολουθούν Ρουμανία και Τουρκία (11.9%), η συνεργασία με σχολεία της Βουλγαρίας (9.5%) και τέλος της Αλβανίας (4.7%).
- γ) *Πληροφόρηση* (42.4%). Στον τομέα αυτό φαίνεται ότι έχει πε-

Πίνακας 5

Με ποιες από τις παρακάτω βαλκανικές χώρες έχετε αναπτύξει μέχρι σήμερα διαπεριφερειακή συνεργασία και με ποιους φορείς;

α/α	Φορείς συνεργασίας	Δ.Α.	Πανεπιστήμιο Ερευνητικό Ίδρυμα	Συνδικαλιστικό όργανο	Εκπαιδευτικός οργανισμός / Σχολείο	Τοπική Αυτοδιοίκηση	Επιχείρηση	Άλλο	Σύνολο (*)
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	
1	Αλβανία	1 16,7	0,0	0,0	3 50,0	0,0	0,0	2 33,3	6 1,7
2	Βουλγαρία	0,0	3 50,0	1 16,7	4 66,7	0,0	3 50,0	1 16,7	6 1,7
3	Ελλάδα	0,0	4 20,0	3 15,0	15 75,0	1 5,0	1 5,0	1 5,0	20 5,7
4	Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας	2 20,0	0,0	1 10,0	6 60,0	0,0	1 10,0	1 10,0	10 2,9
5	ΠΓΔΜ	0,0	6 26,1	0,0	14 60,9	1 4,3	1 4,3	5 21,7	23 6,6
6	Ρουμανία	1 6,7	2 13,3	0,0	10 66,7	0,0	1 6,7	2 13,3	15 4,3
7	Τουρκία	0,0	3 25,0	1 8,3	6 50,0	0,0	1 8,3	2 16,7	12 3,4
	Σύνολο	4 4,3	18 19,6	6 6,5	58 63,0	2 2,2	8 8,7	14 15,2	92

(*) Τα ποσοστά στο σύνολο των ερωτηθέντων (350).

ρισσότερες συνεργασίες η Ελλάδα (30.7%), στη συνέχεια ΠΓΔΜ (17.9%) και Ρουμανία (17.9%) και ακολουθούν η Τουρκία (10.2%) και Αλβανία (10.2%) και πολύ λιγότερο η Βουλγαρία (5%).

- δ) Εξυπηρέτηση χρηστών (9.8%). Πρώτη χώρα με κριτήριο πάλι τον αριθμό των συνεργασιών εμφανίζεται η Ελλάδα (33.3%) και ακολουθεί η ΠΓΔΜ (24.7%).
- ε) Συνδικαλιστικά θέματα (6.5%). Εμφανίζεται μεγαλύτερη συνεργασία με την Ελλάδα (33.3%) και με φορείς της Βουλγαρίας (33.3%).

5.3. Αξιολόγηση της εμπειρίας από τη συνεργασία με τις Βαλκανικές χώρες

Τα διευθυντικά στελέχη των σχολείων της Βουλγαρίας, αξιολογώντας τη συνεργασία τους με φορείς των βαλκανικών χωρών, φαίνεται να έχουν θετική έως πολύ θετική εμπειρία από τη συνεργασία: με φορείς της Βουλγαρίας το 100%, της Τουρκίας το 75%, της Ελλάδας το 75%, της ΠΓΔΜ το 69.5%, της Ρουμανίας το 66.6% και με φορείς της Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας το 40%. Αντίθετα, από τη συνεργασία με φορείς της Αλβανίας μόνο το 16.7% δηλώνει ότι η εμπειρία είναι θετική έως πολύ θετική, το 16.7% έχει αρνητική εμπειρία, ενώ το 50% αξιολογεί ως μέτρια την εμπειρία του.

5.4. Προτεραιότητες για τις χώρες των Βαλκανίων και τους τομείς που επιλέγονται για συνεργασία

Από τη μελέτη των απαντήσεων στην ερώτηση που αναφέρεται στις προτιμήσεις που έχουν τα διευθυντικά στελέχη των σχολείων της Βουλγαρίας για συνεργασία με βαλκανικές χώρες (Πίνακας 7) παρατηρείται ότι οι απαντήσεις συγκεντρώνονται στις τρεις πρώτες επιλογές (κυρίως στις δύο πρώτες):

Ως χώρες πρώτης επιλογής, με κριτήριο το σύνολο των επιλογών που συγκεντρώνουν, με συντριπτική πλειοψηφία πρώτη θεωρείται η Ελλάδα (60%). Ακολουθούν σε απόσταση η ΠΓΔΜ (7,7%), η Τουρκία (6,6%), η ΟΔ Γιουγκοσλαβίας (4,3%), η Ρουμανία (3,7%), η Βουλγαρία (0,9%) και η Αλβανία (0,3%).

Ως χώρες δεύτερης επιλογής με κριτήριο πάλι το σύνολο των επιλογών, την πρώτη θέση έχει η Τουρκία (13,1%) και ακολουθούν η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (12%), η Ελλάδα (9,7%), η ΠΓΔΜ

Πίνακας 6

Με ποιες από τις παρακάτω βαλκανικές χώρες έχετε αναπτύξει μέχρι σήμερα διαπεριφερειακή συνεργασία και σε ποιους τομείς;

α/α	Τομέας συνεργασίας	Δ.Α.	πληροφόρηση	κατάρτιση προσωπικού	ανταλλαγή προσωπικού-επισκέψεις	συνδικαλιστικά θέματα	εξυπηρέτηση χρηστών	ανταλλαγή εμπειριών σε μεθόδους εργασίας	κοιντικά προγράμματα	Άλλο	Σύνολο (*)
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	7	8	
1	Αλβανία	0,0	4 66,7	0,0	2 33,3	0,0	0,0	2 33,3	0,0	0,0	6 1,7
2	Βουλγαρία	0,0	2 33,3	2 33,3	2 33,3	2 33,3	1 16,7	4 66,7	1 16,7	0,0	6 1,7
3	Ελλάδα	0,0	12 60,0	3 15,0	8 40,0	2 10,0	3 15,0	12 60,0	0,0	2 10,0	20 5,7
4	Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας	0,0	3 30,0	0,0	6 60,0	0,0	1 10,0	5 50,0	0,0	0,0	10 2,9
5	ΠΓΔΜ	0,0	7 30,4	1 4,3	12 52,2	1 4,3	2 8,7	9 39,1	1 4,3	6 26,1	23 6,6
6	Ρουμανία	0,0	7 46,7	0,0	9 60,0	0,0	1 6,7	5 33,3	1 6,7	1 6,7	15 4,3
7	Τουρκία	0,0	4 33,3	0,0	5 41,7	1 8,3	1 8,3	5 41,7	2 16,7	1 8,3	12 3,4
	Σύνολο	0 0,0	39 42,4	6 6,5	44 47,8	6 6,5	9 9,8	42 45,7	5 5,4	10 10,9	92

(*) Τα ποσοστά στο σύνολο των ερωτηθέντων (350).

(9,7%), η Ρουμανία (5,1%), η Βουλγαρία (0,6%) και η Αλβανία (0,3%).

Χώρες τρίτης επιλογής θεωρούνται η ΠΓΔΜ (8%), η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (5,4%), η Τουρκία (5,1%), η Ρουμανία (4,6%), η Ελλάδα (2,6%) και η Αλβανία (1,1%).

Το αντικείμενο της συνεργασίας με τις βαλκανικές χώρες και η ιεράρχηση από άποψη προτεραιότητας των αντίστοιχων τομέων (κριτήριο το σύνολο των επιλογών σε κάθε τομέα) δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από την κατάσταση που παρατηρείται στην επιλογή τομέων συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση (Πίνακας 8). Ειδικότερα, ως πρώτος τομέας επιλέγεται η ανταλλαγή εμπειριών και μεθόδων συνεργασίας (από το 65.8%), με πρώτη χώρα επιλογής για συνεργασία την Ελλάδα (επιλέγεται με ποσοστό

Πίνακας 7

Με ποιες από τις παρακάτω βαλκανικές χώρες θα προτιμούσατε την ανάπτυξη συνεργασίας; (δώστε σειρά προτεραιότητας)

α/α	Χώρα	1η επιλογή	2η επιλογή	3η επιλογή	4η επιλογή	5η επιλογή	6η - 7η επιλογή	εκτός επιλογών	Σύνολο
1	Αλβανία	1 0,3	1 0,3	4 1,1	1 0,3	4 1,1	10 2,9	329 94,0	350
2	Βουλγαρία	3 0,9	2 0,6	0,0	0,0	3 0,9	1 0,3	341 97,4	350
3	Ελλάδα	210 60,0	34 9,7	9 2,6	2 0,6	1 0,3	0,0	94 26,9	350
4	Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας	15 4,3	42 12,0	19 5,4	7 2,0	0,0	1 0,3	266 76,0	350
5	ΠΓΔΜ	27 7,7	34 9,7	28 8,0	6 1,7	2 0,6	2 0,6	251 71,7	350
6	Ρουμανία	13 3,7	18 5,1	16 4,6	9 2,6	6 1,7	0,0	288 82,3	350
7	Τουρκία	23 6,6	46 13,1	18 5,1	10 2,9	4 1,1	2 0,6	247 70,6	350

42.6% των επιλογών στο συγκεκριμένο αντικείμενο). Ακολουθούν σε απόσταση η ΠΓΔΜ (17%), η Τουρκία (15.3%), η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (13.7%) και η Ρουμανία (8.6%).

Δεύτερος τομέας για συνεργασία επιλέγεται η *ανταλλαγή προσωπικού-επισκέψεις* (57,1%), με πρώτη χώρα επιλογής πάλι την Ελλάδα (42.9% των επιλογών στο συγκεκριμένο αντικείμενο). Ακολουθούν επίσης σε απόσταση η ΠΓΔΜ (17%), η Τουρκία (14%), η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (13.4%) και η Ρουμανία (9.1%).

Τρίτος τομέας για συνεργασία δηλώνεται η *πληροφόρηση* (53,6%) και ακολουθούν πάλι με την ίδια ιεράρχηση επιλογής και σημασία η Ελλάδα (38.6%), η ΠΓΔΜ (16.9%), η Τουρκία (16.6%), η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (12.6%) και η Ρουμανία (10.9%).

Τέταρτος τομέας για συνεργασία εμφανίζεται αυτός των *μελετών-ερευνών* (36,1%) (στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελούσε την 5η επιλογή) και ως χώρες για συνεργασία επιλέγονται πάλι με την ίδια σειρά και σημασία η Ελλάδα (67.8% των επιλογών στο συγκεκριμένο αντικείμενο), σε απόσταση η ΠΓΔΜ (26.7%), η Τουρκία (22%), η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (21.2%) και η Ρουμανία (14.4%).

Πέμπτος τομέας για ανάπτυξη συνεργασίας είναι αυτός της *κατάρτισης προσωπικού* (28,8%) (4ος κατά σειρά προτεραιότητας με κριτήριο το σύνολο των επιλογών στις συνεργασίες με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης), όπου είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί ότι παρατηρείται και πάλι η ίδια σειρά προτίμησης. Δηλαδή ως πρώτη χώρα για συνεργασία επιλέγεται η Ελλάδα (39.9% των επιλογών στο συγκεκριμένο αντικείμενο). Ακολουθούν σε απόσταση οι ίδιες χώρες: ΠΓΔΜ (19.1%), Τουρκία (16.5%), Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (11.7%, Ρουμανία (10.6%).

Έκτος τομέας ανάπτυξης συνεργασιών θεωρείται ο τομέας *κοινοτικών προγραμμάτων* (18,2%) με σειρά επιλογής: πρώτη χώρα και πάλι την Ελλάδα (42.8% των επιλογών στο συγκεκριμένο αντικείμενο). Με μεγάλη και πάλι διαφορά ακολουθούν η ΠΓΔΜ (16%) και Τουρκία (16%), η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (12.6%) και η Ρουμανία (9.2%).

Τέλος, έβδομος τομέας για συνεργασία δηλώνεται ο τομέας *εξυπηρέτησης χρηστών* (14,4%), όπου πρώτη επιλογή αποτελεί η Ελλάδα (37.2%) και στη συνέχεια με διαφορά η ΠΓΔΜ (20%) και η Τουρκία (20%), η Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (9.6%) και η Ρουμανία (8.5%).

Πίνακας 8

Με ποιες από τις παρακάτω βαλκανικές χώρες θα προτιμούσατε την ανάπτυξη συνεργασίας; (αναφέρατε το αντικείμενο)

α/α	Αντικείμενο συνεργασίας	Δ.Α.	πληροφόρηση	κατάρτιση προσωπικού	ανταλλαγή προσωπικού-επισκέψεις	μελέτες-έρευνες	εξυπηρέτηση χρηστών	ανταλλαγή εμπειριών σε μεθόδους εργασίας	κοινωνικά προγράμματα	Άλλο	Σύνολο (*)
	Χώρα	0	1	2	3	4	5	6	7	8	
1	Αλβανία	15 0,0	3 65,2	9 13,0	10 39,1	3 43,5	8 13,0	3 34,8	2 13,0	23 8,7	6,6
2	Βουλγαρία	1 10,0	2 20,0	1 10,0	5 50,0	1 10,0	1 10,0	4 40,0	1 10,0	0,0	10 2,9
3	Ελλάδα	2 0,8	136 52,1	75 28,7	160 61,3	88 33,7	35 13,4	183 70,1	51 19,5	9 3,4	261 74,6
4	Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας	0,0	44 50,6	22 25,3	50 57,5	34 39,1	9 10,3	59 67,8	15 17,2	5 5,7	87 24,9
5	ΠΓΔΜ	2 2,0	59 57,8	36 35,3	63 61,8	42 41,2	19 18,6	73 71,6	19 18,6	9 8,8	102 29,1
6	Ρουμανία	1 1,5	36 55,4	20 30,8	34 52,3	25 38,5	8 12,3	37 56,9	11 16,9	3 4,6	65 18,6
7	Τουρκία	1 1,0	58 55,2	31 29,5	52 49,5	36 34,3	19 18,1	66 62,9	19 18,1	6 5,7	105 30,0
	Σύνολο	7 1,1	350 53,6	188 28,8	373 57,1	236 36,1	94 14,4	430 65,8	119 18,2	34 5,2	653

(*) Τα ποσοστά στο σύνολο των ερωτηθέντων (350).

6. Συμπεράσματα

Γενικότερα συμπεραίνεται ότι, μετά το 1989 και την έναρξη της διαδικασίας μετάβασης των Βαλκανικών χωρών στην οικονομία της αγοράς, η κατάρρευση του οικονομικού συστήματος της σχεδιασμένης οικονομίας συνοδεύτηκε και από την απαξίωση των θεσμών του δημόσιου τομέα και του κρατικού μηχανισμού γενικότερα. Η περίοδος κατά την οποία οι Βαλκανικές χώρες σε μετάβαση επιδιώκουν να ανασυγκροτήσουν το κράτος και τους θεσμούς του, συμπίπτει με τη δρομολόγηση σημαντικών αλλαγών όσον αφορά στο μέγεθος, στο ρόλο και στο περιεχόμενο του κράτους, τόσο στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες όσο και στις ανεπτυγμένες χώρες της δύσης. Μέχρι σήμερα και καθόλη τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου έγινε αρκετή συζήτηση και πάρθηκαν μέτρα που αφορούσαν περισσότερο και κυρίως το μέγεθος και τα ποσοτικά χαρακτηριστικά του δημόσιου τομέα και λιγότερο τα ποιοτικά χαρακτηριστικά και την αποτελεσματικότητά του.

Ειδικότερα η κατάσταση του δημόσιου τομέα και των φορέων του, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, προκαλεί σημαντικά εμπόδια στην ανάπτυξη των Βαλκανικών χωρών και στη διαβαλκανική συνεργασία. Με την έννοια αυτή η διοίκηση του ανθρώπινου δυναμικού, η διαχείριση και ο προσανατολισμός των πόρων, ο εκσυγχρονισμός του θεσμικού πλαισίου, η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και των σύγχρονων μοντέλων διοίκησης, αποτελούν σημαντικές προτεραιότητες του δημόσιου τομέα για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητάς του στην προώθηση των οικονομικών και κοινωνικών στόχων και τη διευκόλυνση της διαβαλκανικής συνεργασίας και ανάπτυξης.

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του δημόσιου τομέα και την αξιοποίηση της υφιστάμενης εμπειρίας και τεχνογνωσίας, τα στελέχη των δημόσιων φορέων των Βαλκανικών χωρών συνεργάζονται ή επιδιώκουν συνεργασίες με αντίστοιχους φορείς των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των άλλων Βαλκανικών χωρών.

Από τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας για τη διαπεριφερειακή συνεργασία ειδικότερα των σχολείων της Βουλγαρίας με αντίστοιχους φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των βαλκανικών χωρών, σε συνδυασμό με τις προοπτικές που διαφαίνονται από τις επιλογές τους για το μέλλον, προκύπτει ότι:

α) Τα διευθυντικά στελέχη της Βουλγαρίας εκδηλώνουν την ανά-

γκη και θέλησή τους για το «άνοιγμα» των σχολείων και την εναρμόνισή τους προς τα δεδομένα και τις απαιτήσεις του ευρύτερου εξωτερικού περιβάλλοντος. Μεταξύ της διαβαλκανικής και ευρωβαλκανικής συνεργασίας, κατά προτεραιότητα επιδιώκουν συνεργασίες με αντίστοιχους φορείς των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδιαίτερα με τις μεγαλύτερες και ισχυρότερες χώρες, λόγω του υψηλότερου επιπέδου ανάπτυξης, αλλά και της στρατηγικής επιλογής των για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία υποστηρίζεται και από αντίστοιχα προγράμματα (Interreg, Phare κ.λπ.).

Όσον αφορά στους φορείς, συνεργάζονται κυρίως με εκπαιδευτικούς οργανισμούς-σχολεία και ακολουθούν τα Πανεπιστήμια και ερευνητικοί φορείς, η Τοπική Αυτοδιοίκηση, οι επιχειρήσεις, Συνδικαλιστικές Οργανώσεις και άλλοι φορείς.

- β) Οι τομείς συνεργασίας των σχολείων της Βουλγαρίας με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και των Βαλκανίων με μικρές διαφοροποιήσεις, είναι κυρίως ο τομέας της πληροφόρησης και ακολουθούν η ανταλλαγή εμπειριών σε μεθόδους εργασίας, η ανταλλαγή προσωπικού-επισκέψεων, η κατάρτιση προσωπικού, η εξυπηρέτηση χρηστών, τα κοινοτικά προγράμματα και συνδικαλιστικά θέματα. Η προτεραιότητα αυτή των τομέων της συνεργασίας έχει σχέση κυρίως με τις ελλείψεις και τις ανάγκες των σχολείων της Βουλγαρίας, η αντιμετώπιση των οποίων επιδιώκεται και μέσω των διεθνών συνεργασιών.
- γ) Η θέση της Ελλάδας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες Βαλκανικές χώρες εμφανίζεται σημαντική και όσον αφορά στο μέλλον πολύ σημαντική, καθώς εκδηλώνεται από τα διευθυντικά στελέχη της Βουλγαρίας η προτίμησή τους για συνεργασία (με μεγάλη απόσταση από την επιλογή που κάνουν για άλλες βαλκανικές χώρες) με φορείς της Ελλάδας και μάλιστα σε όλους τους τομείς. Και αυτή η επιλογή σχετίζεται με το υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης της Ελλάδας και με το γεγονός ότι είναι η μοναδική βαλκανική χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- δ) Η αξιολόγηση της εμπειρίας από τη συνεργασία τους με φορείς της Ελλάδας κρίνεται, σε σύγκριση με τις άλλες Βαλκανικές χώρες, θετική έως πολύ θετική. Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι η εμπειρία από τη συνεργασία τους με την Ελλάδα αξιολογείται από τα ίδια στελέχη σε χαμηλότερο επίπεδο, όταν αυτή συγκρίνεται με την εμπειρία τους από τη συνεργασία με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η επισήμανση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία και θα πρέπει να συνυπολογιστεί όχι

μόνον από τους εκπαιδευτικούς φορείς, αλλά γενικότερα από τους φορείς της Ελλάδας στην ανάπτυξη των διαπεριφερειακών συνεργασιών στη Βαλκανική. Πολύ περισσότερο που η «διπλωματία» των κοινωνικών οργανώσεων και φορέων αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία στην προώθηση της διαβαλκανικής συνεργασίας, παράλληλα και σε συντονισμό με τη διπλωματία των κυβερνήσεων.

Σημειώσεις

1. Μαρία Νεγρεπόντη Δελιβάνη, *Συνωμοτική «Παγκοσμιοποίηση»*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2001 σελ. 436.
2. Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, *Υπερεθνικές Κοινωνικές Πολιτικές την εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2001, σελ. 202.
3. Joseph E. Stiglitz, *Σοσιαλισμός προς ποια Κατεύθυνση; Οικονομίες σε Μετάβαση*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 1998, σελ. 321.
4. Εύη Ζαμπέτα, «Η Εκπαίδευση ως Κοινωνική Πολιτική του Κράτους. Συγκρότηση και Επαναδιαπραγμάτευση», στο: Π. Γετίμης, Δ. Γράβαρης (επιμ.), *Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική, Η Σύγχρονη Προβληματική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1993, σελ. 226 και 229.
5. Δ. Αργυριάδης, *Διοίκηση (Management): σημασία και σύγχρονες τάσεις*, Εισήγηση σε σεμινάριο στελεχών της Δημόσιας Διοίκησης, Αθήνα, 1995, σελ. 47, 48, 53.
6. Όπ. παρ., σελ. 45.
7. Μαρία Νεγρεπόντη Δελιβάνη, *Συνωμοτική «Παγκοσμιοποίηση»*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2001 σελ. 583.
8. Γιώργος Μαγούλιος, *Οικονομικές και Κοινωνικές Μεταρρυθμίσεις στα Βαλκάνια σε Μετάβαση - Προσδοκίες και Αποτελέσματα*, Εισήγηση στο 2ο Διεθνές Συνέδριο Κοινωνιολογίας, Θεσσαλονίκη, 8/10-11-2002.
9. UNPD, *Human Development Report*, 2001 (επεξεργασία στοιχείων).
10. UNPD, *Human Development Report*, 2001 (επεξεργασία στοιχείων).
11. Καζάκος Πάνος, «Οικονομικές εξελίξεις και μεταρρυθμίσεις στη νοτιοανατολική Ευρώπη», στο: Θ. Βερέμης (επιμ.), *Βαλκάνια από το διπολισμό στη νέα εποχή*, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1995, σελ. 87.
12. Έρευνα ΣΒΒΕ, *Τα αντικίνητρα που αντιμετωπίζουν οι Ελληνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στις χώρες του SECI*, Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 1998.
13. Γιώργος Μαγούλιος, *Ο ρόλος της Θεσσαλονίκης στη διαβαλκανική οικονομική συνεργασία*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ. 213-216.
14. Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων, Τομέας Δημοσίων Οικονομικών και Δημόσιας Διοίκησης), πρα-

κτικά συνεδρίου *Οι υπό μετάβαση Δημόσιες Υπηρεσίες: Ενίσχυση του ρόλου τους, Επαγγελματισμός, Ηθικές Αξίες και Πρότυπα*, Θεσσαλονίκη, 1997.

15. Joseph E. Stiglitz, *Σοσιαλισμός προς ποια Κατεύθυνση; Οικονομίες σε Μετάβαση*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 1998, σελ. 335.

16. Πρωτογενής έρευνα σε σχολεία της Βουλγαρίας: Τα ευρήματα και τα στοιχεία στηρίζονται σε πρωτογενή έρευνα με αντικείμενο το *Σύγχρονο Δημόσιο Management* που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Interreg II με εταίρους τους: Ένωση Δημοσιοϋπαλληλικών Οργανώσεων Θεσσαλονίκης (ΕΔΟΘ) - Ν.Τ. Α.Δ.Ε.Δ.Υ (επικεφαλής), Confederation of Independent trade Unions in Bulgaria, Independent Trade Union of Health Employees of Albania, Trade Union of Workers of the Administration Fyrom.

Στην ερευνητική ομάδα συμμετείχαν: Γιώργος Μαγούλιος, οικονομολόγος, συντονιστής· Ελεονώρα Καρασαββίδου, επίκουρη καθηγήτρια στο ΑΠΘ· Άννα Τριχοπούλου, κοινωνιολόγος· Γιώργος Μπλάγας, κοινωνιολόγος.

Η έρευνα πεδίου (field research) στον τομέα της παιδείας στη Βουλγαρία πραγματοποιήθηκε (2000) με δομημένο ερωτηματολόγιο σε τυχαίο δείγμα 350 διευθυντικών και συνδικαλιστικών στελεχών σχολείων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

